

УДК 35:32]-027.21(477)

В. Я. Слободянаспірант кафедри соціальної і гуманітарної політики
Національної академії державного управління при Президентові України

СВІТОГЛЯДНО-ІДЕЙНА МАТРИЦЯ АМЕРИКАНСЬКОГО КОНСЕРВАТИЗМУ

У статті досліджуються політико-ідеологічні засади системи публічного управління США, аналізуються системоутворюючі принципи неоконсерватизму як елементи моделі управління в межах сучасної американської демократії. Розглядаються головні формуючі течії неоконсерватизму, проводиться порівняльний аналіз їхнього ідейного ядра. Досліджується специфіка функціонування вільного ринку та міра втручання в нього держави. Розкривається сутність механізму збалансування капіталістичного розвитку суспільства на основі ціннісних орієнтирів християнської культури. Аналізується неоконсервативна стратегія національної безпеки та зовнішньополітичного лідерства США.

Ключові слова: публічне управління, неоконсерватизм, капіталізм, державне втручання, християнська культура, національна безпека.

Постановка проблеми. Українська держава нині перебуває в складному соціально-економічному та зовнішньополітичному становищі, порушено територіальну цілісність та суверенітет. Процес ціннісного самовизначення в один момент став незворотнім і був засвідчений Революцією Гідності. Демократія як форма захисту індивідуальної свободи та спосіб організації системи державного управління та місцевого самоврядування проголошена основною метою суспільно-політичного розвитку України. Через фазу демократичних перетворень проходить кожне суспільство, що усвідомило повноту своєї відповідальності та спроможність організації свого політичного життя. Але цей шлях, щоб бути ефективним, вимагає максимального напруження політичних, економічних, інтелектуальних сил нації. Становлення системи публічного управління США яскраво демонструє нам складний шлях демократичного розвитку, яким пройшла багатокультурна американська нація. Ця система стала можливою лише як результат проб та помилок, внутрішніх протиріч і компромісів, різних підходів і практик, але тільки це забезпечило їй такий вид, який вона має нині [1].

Консерватизм поруч із лібералізмом відіграє провідну роль у процесі розвитку цієї системи, виступаючи інструментами політичного процесу, що відображають динаміку громадянських вірувань і сподівань. Консерватизм і

лібералізм є двома полюсами американської політики, в межах яких напрацьовуються підходи до системи управління країною та загалом збалансовується суспільний прогрес. Зазначене пояснює актуальність дослідження, оскільки дає змогу простежити на прикладі системи публічного управління США основні напрями та етапи розвитку її політико-ідеологічної складової частини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження українських вчених, які присвячені цій проблематиці, практично відсутні. Як правило, дослідження системи публічного управління США мають загально-описовий характер і не стосуються аналізу політико-ідеологічних засад її побудови. Серед українських та зарубіжних вчених, які проводили дослідження зазначеної проблематики, насамперед, Л. Примаченко, Є. Камінський, Г. Кипаренко, Ф. Кирилук, М. Швагуляк, В. Золотих, П. Б'юкенен, І. Крістол, Дж. Неш, У. Рашер, Ф. Фукуяма та ін.

Мета статті. Метою статті є комплексний аналіз системоутворюючих принципів американського неоконсерватизму, розгляд його головних течій, дослідження специфіки функціонування вільного ринку та міри втручання в нього держави, розкриття сутності механізмів збалансування капіталістичного розвитку суспільства на основі ціннісних орієнтирів християнської культури, аналіз неоконсервативної

стратегії національної безпеки та зовнішньополітичного лідерства США.

Виклад основного матеріалу. Зосереджуючи наше дослідження на окремих аспектах ідеології і практики американської моделі консерватизму, зазначимо, що ця модель залишалась наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. найавтентичнішим типом соціально-економічної політики і нині суттєво впливає на розвиток США. Становлення консерватизму та відродження його популярності в США припадає на 1950-ті рр. У відомій роботі «Консервативний інтелектуальний рух в Америці з 1945 р.» [2] американський політолог Дж. Неш виділяє три течії, які сприяли відродженню консерватизму: лібертаризм, традиціонізм та антикомунізм. Лібертаристи (економічні консерватори) відстоювали ідею ринкової економіки і критикували зростаючу роль уряду в регулюванні соціально-економічних процесів та інших сфер життєдіяльності суспільства. Інтелектуальними лідерами цього напрямку були М. Фрідман, Ф. Гаїк, Л. Мізес. Традиціоналісти стояли на позиції збереження та утвердження норм моралі, добросовісності та культурної ідентичності в суспільному житті. Саме традиціоналісти перші серед консерваторів звернули увагу на соціально-економічні проблеми, які, на їхню думку, були пов'язані із кризою моралі, традиційних цінностей, виховання та занепадом інституту сім'ї. Для представників цього напрямку було важливо визначитися з роллю і місцем держави, суспільства і сім'ї в розв'язанні соціально-економічних проблем. Найвизначнішими лідерами традиціоналістів були Р. Керк і П. Вірек. Представники третього напрямку – антикомуністи Дж. Бернхем і У. Чаленберс – розглядали поразку комунізму як першочергове завдання, що визначало пріоритетність усіх наступних.

Позиції представників цих напрямів різнилися з принципових питань. Так, лібертаристи наголошували на важливості свободи особистості як вищої цілі політики і розглядали уряд як найбільшу загрозу людській свободі. Традиціоналісти робили акцент на утвердженні добросовісності і моралі через такі суспільні інститути, як сім'я, церква, асоціації громадян, становище яких, на їх думку, було порушено зростаючою роллю держави [3]. Антикомуністи сконцентрувалися на питаннях зовнішньої політики і «холодної війни». Однак всі вони були єдині в тому, що виступали проти загрози централізації влади, бюрократизації державного апарату,

патерналізму і «утопічної держави». Це стало поштовхом до синтезу ідей та підходів, який був сприйнятий більшістю консерваторів позитивно, а в практичній площині ознаменував процес об'єднання та утворення єдиного консервативного руху. Проголошувалося, що захист свободи – це політична ціль, а утвердження добросовісності і моралі – це завдання, яке стоїть перед людиною як особистістю і належить до сфери її приватного життя [4].

Такий підхід дав змогу всім трьом напрямкам, насамперед, лібертаристам та традиціоналістам, досягнути згоди з головного питання: як оцінювати діяльність уряду і роль держави в політичній сфері і суспільному житті? Головним, на думку ідеолога консервативного руху У. Рашера, стало те, що, з одного боку, «класичні ліберальні економісти усвідомили особливе значення західного християнського культурного надбання, з іншого боку, традиціоналісти досі до розуміння великих практичних, духовних і політичних переваг економічної свободи» [5, с. 35]. Процес злиття був довгим і непростим, але не можна не погодитися із У. Рашером: «Нині сучасний консервативний рух – це продукт синтезу теоретичних підходів та політичних практик трьох шкіл: лібертаристів, традиціоналістів та антикомуністів» [5, с. 40]. Отже, системоутворюючими елементами консервативної ідеології стали: по-перше, антикомуністична зовнішня політика, що передбачала міцну оборону і світову присутність; по-друге, ринкова економіка із чіткими пріоритетами приватної власності і конкуренції; по-третє, традиційні цінності, що передбачали відродження християнської моралі та поваги до таких інститутів, як сім'я і церква.

Починаючи з 60-х рр. ХХ ст., серед консерваторів точаться активні дискусії з приводу соціально-економічних питань державної політики, чіткіше формулюється позиція щодо «держави загального добробуту». Загалом цю тенденцію характеризує негативне ставлення до зростаючої ролі держави у розв'язанні соціальних проблем. Так, радикальні лібертаристи доходять до того, що пропонують створення незалежної від уряду поліції і виступають з ініціативою про передачу у приватну власність системи національної оборони. Прихильники цього підходу виступали за цілковите обмеження впливу держави та її бюрократичних інституцій на життя суспільства. Поміркованішою була позиція іншого крила цього напрямку – «економічних консерваторів», які хоч і були проти більшості

урядових програм, але не були проти урядових програм як таких [6]. Такі тенденції зумовлюють появу в американській політичній площині неоконсерватизму. Неоконсерватори значним чином поділяли погляди економічних консерваторів на «державу загального добробуту». І. Крістол, ідеолог неоконсерватизму, в роботі «Дві переваги капіталізму» наголошує на ідеях класичного ліберального капіталізму і приватної власності, вважаючи їх основними передумовами для розвитку вільного суспільства [7]. Однак неоконсерватори в своїх підходах і баченні ролі держави не були такими радикальними, як лібертаристи і економічні консерватори. Виступаючи проти надмірно затратних та всеохоплюючих соціальних програм «Війна з бідністю» та «Велике суспільство» Л. Джонсона, вони вважали за необхідне збереження соціальних гарантій, що були закладені «Новим курсом» Ф. Рузвельта, за умови їх модернізації відповідно до вимог часу. І. Крістол у роботі «Неоконсерватизм: автобіографія ідеї» [8], аналізуючи переваги та недоліки капіталістичного та соціалістичного укладу, доходять висновку, що надзвичайно складно в практичній площині віднайти розумну межу державного втручання в суспільно-економічний розвиток, адже завжди є загроза, з одного боку, саморуйнівного хаосу вільного суспільства, з іншого боку – втрати індивідуальної свободи в результаті надмірного урядового планування.

Якщо щодо економічної складової частини політики неоконсерваторів можна охарактеризувати як «розважливих лібертаристів», то щодо культурної складової частини політики вони виступають як «традиційні консерватори». Так, однією з основних культурних загроз ліберального суспільства І. Крістол називає секуляризацію, тобто такий стан суспільства, в якому релігія здебільшого стає приватною справою. Таке позбавлення релігії її суспільного становища неодмінно призводить до зменшення ролі релігійної віри та зростання скептицизму щодо традиційних релігійних вірувань та сподівань. Наслідком цього стає зростання вимог матеріального щастя, з одного боку, і пропорційна втрата духовних та культурних цінностей – з іншого [7]. До тих пір, поки дух капіталізму був тісно пов'язаний із протестантською етикою, така проблема була відсутня, оскільки протестантська етика встановлювала тісний зв'язок між особистою гідністю, репрезентованою такими цінностями, як честь, поміркованість, старан-

ність і ощадливість, та світським успіхом. Релігія облагороджувала людську природу, наміри і вчинки людей і утверджувала в свідомості людей християнський вимір справедливості і свободи вільного суспільства. З відходом від релігії змінюється етика капіталістичного суспільства, яка характеризується руйнівною свободою самовираження й переслідуванням у суспільному житті виключно власних корисливих цілей. Ця тенденція на початку ХХ ст. призвела до поширення егалітаристських теорій та відверто колективістських настроїв серед широких верств населення. Егалітаризм серйозно почали розглядати як спосіб захисту від руйнівного впливу «дикого капіталізму». Таким чином, вичерпання нагромадженого морального капіталу традиційної релігії та традиційної моральної філософії призвело до того, що було порушено стан законності буржуазно-ліберального суспільства. Відновлювати баланс соціальної справедливості взявся егалітаризм із концепціями сильної держави та централізованим плануванням усіх сфер життєдіяльності суспільства.

Але, як вважає І. Крістол, більш виправданою загрозою вільного секуляризованого суспільства Нині є вже не соціалізм, а породжений масовою контркультурою нігілізм, що санкціонується як «модерна» культура, властива «модерному» капіталістичному суспільству. Вчений зауважує, що багато хто передбачав потенційні проблеми, з якими може зустрітися ліберальне суспільство, але «жоден не зміг передбачити життєрадісної і безглуздої саморуйнації ліберального суспільства, свідками якої ми є нині. Ліберальний капіталізм не вбачає в нігілізмі воєрога, а дивиться на нього просто як на ще одну нагоду для бізнесу» [8, с. 496].

Занедбання моралі, духовних надбань та цінностей національної та світової культури, втрата ними авторитету в очах більшості суспільства призводить до того, що багато сфер життєдіяльності людей комерціонізується і в основу покладається принцип отримання максимально вигідних прибутків із нівеляцією моральних та культурних, а подекуди законних обмежень. Невизнання обмежень особистої свободи у сфері бізнесу є наслідком того, що заради прибутків бізнес вдається до таких сфер діяльності, результатом яких є пропагування і утвердження «нових» суспільних ідеалів, «нової» культури та моралі, ознаками яких є статева вседозволеність, розхитування сімейних цінностей та етики дбайливості, нівелювання історичної пам'яті, національних традицій і релігії.

Про усвідомлення американським суспільством пагубності етики особистої вигоди говорять останні соціологічні дослідження, де серед трьох найсерйозніших проблем сьогодення американці назвали проблеми виховання дітей у правильній системі цінностей, корупцію в державних органах і бізнесі, пожадливість та прагнення матеріального збагачення [9].

Культурна трансформація, яка є результатом розвитку американського капіталізму та ефекту глобалізації, ставить нині перед Америкою по-новому питання про роль держави в «культурній революції». Декларація Незалежності та Біль про права визначають цінність особистої свободи фундаментальним принципом побудови всієї системи влади та сутністю американського світогляду. Але свобода, ця необхідна духовна складова частина ефективного розвитку будь-якого суспільства, може реалізуватися індивідами як у конструктивному (позитивному), так і в деструктивному (негативному) руслі. Так, в позитивному значенні свободи закладене розуміння цінностей, визначених ще Б. Франкліном в «Альманасі бідного Річарда» [9]. Серед них: впевненість у своїх силах, самовдосконалення, готовність до ризику, енергійність, дисципліна, почуття міри і працелюбність, особиста відповідальність. З одного боку, зазначені цінності висловлюють головну ідею американської демократії: доки кожна людина має свободу переслідувати свої власні інтереси, суспільство як ціле буде процвітати. З іншого боку, хоч американці в душі індивідуалісти і інстинктивно, особливо молоде покоління, бунтують проти такої спадщини минулого, як «вірність законам свого племені», традиціям та звичаям, на думку неоконсерваторів, було б помилкою вважати, що самим індивідуалізмом і обмежується вся сутність американського етносу. Оскільки індивідуалізм завжди обмежувався суспільними цінностями, «тим клеєм, який скріплює будь-яке здорове суспільство». До них належать повага до сімейного життя та відчуття обов'язку щодо попередніх та прийдешніх поколінь, патріотизм і виконання обов'язків громадянина, відчуття обов'язку із захисту вітчизни, віра в Бога та визнання етичних принципів. Вочевидь, в будь-якому демократичному суспільстві завжди є боротьба двох протилежностей – особистого (приватного) і суспільного (колективного), автономного і солідарного. Але коли індивідуальні цінності входять у прямиий конфлікт із суспільними, коли індивідуальна свобода починає загрозувати суспільній, тоді суспільство має право її обмежити. Це передбачено Конституцією США та поправками до неї [10].

Характеризуючи американський неоконсерватизм, не можна не розглянути питання національної безпеки та зовнішньої політики, яке займає чи не центральне місце в концепції неоконсерватизму. Крах комунізму в 1989–1991 рр. призвів до того, що Америка втратила головний вектор у зовнішній політиці. Це стало поштовхом до активної дискусії в колі неоконсерваторів стосовно національних інтересів США в постбіполярний період. Результатом дискусії стала розроблена неоконсервативними аналітиками У. Крістолом та Р. Каганом неорейганівська програма Республіканської партії, яка визначила пріоритети зовнішньої політики США. У. Крістол і Р. Каган запропонували три головних інструменти збільшення впливу США: абсолютна військова перевага; відновлення відносин із союзниками США; створення системи протиракетної оборони як способу захисту американської території від контрударів [11]. Обґрунтовували ідею, що зміна недемократичних політичних режимів має стати центральним елементом неорейганівської зовнішньої політики. Спроби переконати диктаторські режими поводитись цивілізовано, дотримуючись норм міжнародного права, розглядалися неоконсерваторами як неефективні. Вважалося, що тільки широка демократизація всіх сфер життєдіяльності може гарантувати державам тривалий правопорядок та економічне зростання. Аналізуючи зазначений підхід, можна дійти висновку, що, скоріше, він став результатом отриманого досвіду зовнішньополітичної діяльності адміністрації Р. Рейгана. Адже Дж. Буш у період першого терміну свого президентства дотримувався в зовнішній політиці іншої позиції, виступаючи за те, щоб військова сила США не використовувалася з метою «національного будівництва» за кордоном. Однак риторика Дж. Буша в період другого президентського терміну суттєво змістилася в бік неоконсерватизму. Пріоритетом зовнішньої політики проголошувалася ідея універсальності демократичних цінностей: «Наша мета полягає в тому, щоб допомогти іншим народам знайти власний голос, досягти власної свободи і піти власним шляхом» [12, с. 325]. Стимулювання демократії за кордоном почало розглядатися адміністрацією Буша як одна з необхідних умов забезпечення національної безпеки США. На думку Ф. Фукуями, неоконсерватизм як політична практика та ідеологія був легітимізований в зовнішній політиці США

саме адміністрацією Р. Рейгана та адміністрацією Дж. Буша періоду 2004–2008 рр.

Загалом серед чотирьох фундаментальних принципів, які характеризують неоконсерватизм у питаннях національної безпеки і зовнішньої політики, Ф. Фукуяма виділяє такі: переконання, що внутрішній характер політичного режиму впливає на зовнішню політику, яка має відображати глибинні цінності ліберально-демократичних суспільств; переконання, що американська міць була задіяна в минулому і може бути задіяна в майбутньому з метою попередження порушення та нівеляції демократичних цінностей; негативне ставлення до проектів масштабного соціального будівництва з боку держави у зв'язку з можливістю виникнення непередбачуваних та неконтрольованих наслідків реалізації програм соціального планування; скептицизм щодо легітимності та ефективності механізмів забезпечення міжнародної безпеки і справедливості на підставі дії норм міжнародного права і функціонування міжнародних інституцій. У цьому аспекті неоконсерватори є прихильниками тієї точки зору, що міжнародне право поруч із такими міжнародними організаціями, як ООН, є занадто слабким інструментом, щоб запобігти агресії та правопорушенням із боку держав [11].

Зазначені принципи становлять основу неоконсервативної стратегії національної безпеки та зовнішньополітичного лідерства США. Зважаючи на ці принципи, адміністрації американських президентів-консерваторів останніх десятиліть формували своє ставлення до політичних процесів і перетворень у світі [13].

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи, варто зауважити, що історичне завдання і політична ціль неоконсерватизму, за словами його «хрещеного батька» І. Крістола, полягає у виробленні консервативної політики нового типу, яка б підходила для управління сучасною американською демократією [14]. Неоконсерватизм, як політико-ідеологічна складова частина побудови системи публічного управління США, є багатогранною концепцією державотворення, процес неперервного розвитку якої в науковій і політичній площині сягає понад 70 років. У наукових дослідженнях неоконсерватори здебільшого присвячують увагу питанням політики, безпеки та ідеології, рідше питанням глобалізації, економіки та конкуренції, місцевому самоврядуванню тощо. У політиці зазвичай характерними ознаками риторики Республіканської партії є зниження податкового тиску, стимулю-

вання соціальної сфери за допомогою ринкових механізмів, скорочення системи урядових інституцій та їх фінансування, культивування традиційних християнських цінностей, зовнішньополітичне лідерство та утвердження цінностей американської демократії у світі. Таким чином, неоконсерватизм є невід'ємною, автентичною складовою частиною світогляду американської політичної нації, що забезпечує їй відтворення тих умов і стандартів життя, що відповідають рівню її політичної культури і свідомості.

Список використаної літератури:

1. Примаченко Л.В. Система державного управління Сполучених Штатів Америки: досвід для України / за заг. ред. Ю.В. Ковбасюка, С.В. Загороднюка. К.: НАДУ, 2011. 52 с. (Серія видань з міжнародного досвіду державного управління).
2. Nash G. The conservative Intellectual Movement in America. New York, 1976.
3. Бьюкенен П.Дж. Правые и не-правые: Как неоконсерваторы заставили нас забыть о рейгановской революции и повлияли на Буша / пер. с англ. К. Ковешникова. М.: АСТ: АСТ Москва: Транзиткнига, 2006. 348 с.
4. Кирилук Ф.М. Філософія політичної ідеології: Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2009. 520 с.
5. Risher W. Reflections on the rise of the Right. Wash., D.C., 1984.
6. Золотых В.Р. «Консервативная волна» и социальная политика Р. Рейгана (США в 1970–80-е гг.): учебное пособие. Ижевск: Изд-во «Удмуртский университет», 2013. 95 с.
7. Kristol I. Two Cheers for Capitalism. New York., 1978.
8. Kristol I. Neoconservatism: The Autobiography of an Idea. New York: Free Press, 1995.
9. Обама Б. Дерзость надежды: Мысли о возрождении американской мечты / Пер. с англ. Т. Камышниковой, А. Митрофанова. СПб.: Издательский Дом «Азбука-классика», 2008. 416 с.
10. Новітня історія країн Західної Європи та Північної Америки (1945 р. – початок ХХІ ст.): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Баран З.А., Кипаренко Г.М., Козицький А.М., Мовчан С.П., Сіромський Р.Б., Швагуляк М.М.; за ред. М.М. Швагуляка. Львів, Київ: Тріада плюс, Алерта, 2011. 700 с.
11. Фукуяма Ф. Америка на распутье: Демократия, власть и неоконсервативное наследие / пер. с англ. А. Георгиева. М.: АСТ: АСТ Москва, 2008. 282 с.
12. Інавгураційні промови Президентів США / Пер. з англ. В.К. Горбатька. Харків: Фоліо, 2009. 335 с.
13. Камінський Є. Україна. США. Світ. Київ: Центр вільної преси, 2012. 492 с.
14. Irving Kristol, The Neoconservative Persuasion, Weekly Standard, 2003 (August 25), Vol. 8, Issue 47.

Слободян В. Я. Мировоззренческо-идейная матрица американского консерватизма

В статье исследуются политико-идеологические основы системы публичного управления США, анализируются системообразующие принципы неоконсерватизма как элементы модели управления в пределах современной американской демократии. Рассматриваются главные формообразующие течения неоконсерватизма, проводится сравнительный анализ их идейного ядра. Исследуется специфика функционирования свободного рынка и степень вмешательства государства. Раскрывается сущность механизма сбалансирования капиталистического развития общества за счет ценностных ориентиров христианской культуры. Анализируется неоконсервативная стратегия национальной безопасности и внешнеполитического лидерства США.

Ключевые слова: *публичное управление, неоконсерватизм, капитализм, государственное вмешательство, христианская культура, национальная безопасность.*

Slobodian V. Ya. The idea matrix of the American conservatism

The article analyzes the political and ideological foundations of the US public administration system, analyzes the systemic principles of neoconservatism as elements of a management model within contemporary American democracy. The main forms of neoconservatism are considered and a comparative analysis of their ideological core is carried out. We study the specifics of the functioning of the free market and the degree of state intervention. The essence of the mechanism of balancing the capitalist development of society through the value orientations of Christian culture is revealed. The neoconservative strategy of national security and US foreign policy leadership is analyzed.

Key words: *public administration, neoconservatism, capitalism, government interference, christian culture, national security.*